

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pana **mgr Patryka Barszcza** pt. *Samotność młodych dorosłych. Studium socjologiczne użytkowników katolickich portali randkowych*, napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Marii Sroczyńskiej, prof. Ucz oraz promotor pomocniczej dr Anny Linek w Instytucie Nauk Socjologicznych na Wydziale Społeczno-Ekonomicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

1. Temat, cel i struktura rozprawy

Rozprawa doktorska Pana mgr Patryka Barszcza jest socjologicznym opracowaniem o charakterze teoretyczno-empirycznym, poświęconym, mówiąc najogólniej, zjawisku samotności we współczesnym społeczeństwie polskim.

Przedstawiona do recenzji praca miała na celu ukazanie stylu życia singli, zaliczanych do kategorii tzw. młodych dorosłych (urodzonych w latach 90-tych XX wieku), pomimo iż sam cel pracy nie został przez doktoranta wyeksponowany. Autor wyróżnił takie „obszary problemowe jak: casus życia w pojedynkę, zjawisko singlizmu i współczesnych relacji interpersonalnych. (...). Tematyka badawcza, ukazana w dysertacji, obejmuje trzy sfery zjawisk: współczesne relacje międzyludzkie w ocenie singli, ujęcie samotności oraz ocenę obecnego stylu życia tj. egzystowania w pojedynkę” (s. 5 i 6), a dokładniej (...) doświadczania samotności, radzenia sobie z nią i przeciwdziałania jej negatywnym aspektom. m.in. w kontekście identyfikacji z religią” (s. 6 i s.119-120). Celem autora było zatem nie tylko scharakteryzowanie współczesnego zjawiska samotności, ale także poznanie czynników warunkujących jakość życia pojedynczych, a także szerszego kontekstu społeczno-kulturowego (egzystencjalnego) omawianego zjawiska, jaki tworzą: charakter dzisiejszych więzi społecznych, wzrost anonimowości wynikającej z wirtualizacji wielu sfer życia codziennego, czyli wzrostu oddziaływania nowych technologii na życie ludzkie w społeczeństwie cyfrowym.

Do określonego powyżej problemu badawczego i celów pracy Pan mgr Patryk Barszcz sformułował cztery pytania badawcze:

„W jaki sposób badani single definiują pojęcie samotności i terminy pokrewne, np. osamotnienie?

Jakie przeżycia towarzyszą doświadczaniu przez ich samotności oraz próbom przeciwdziałaniu jej negatywnym konsekwencjom?

W jaki sposób młodzi dorośli oceniają współczesne relacje międzyludzkie i umacnianie się tendencji do życia w pojedynkę?

Jakie znaczenie egzystencjalne (w kontekście samotności) przypisują single identyfikacji z wartościami religijnymi? ”.

Do tak sformułowanych pytań badawczych autor, z powodu zastosowania jakościowego profilu badań, sformułował kilka tez badawczych, stanowiące punkt odniesień dla analizy.

„Założono, że młodzi ludzie doświadczają wielu rozczarowań w obszarze stosunków międzyludzkich i na ogół postrzegają je w sposób negatywny. Kwestie te znajdują odzwierciedlenie w sposobie interpretowania samotności, rozumianej jako brak kontaktu, bliskości fizycznej i pożądaných relacji z innymi osobami. Istnieje także pozytywna strona samotności, która jest pochodną świadomego wyboru, związanego z doświadczaniem wolości, rozwijaniem własnych zainteresowań i budowaniem pozycji społecznej. Identyfikacja z wartościami religijnymi stanowi remedium na odczuwanie osamotnienia. Bez względu na subiektywną ocenę własnego statusu jako singla, większość respondentów pragnie nawiązać w przyszłości relację intymną” (s.121).

Warty podkreślenia jest fakt, że temat pracy należy do gruntu zagadnień interdyscyplinarnych, gdyż porusza kwestie z zakresu nauk społecznych: z socjologii, psychologii, oraz nauk o komunikacji i mediach. Ta interdyscyplinarność pozwoliła autorowi na ukazanie szerokiego spektrum omawianego zagadnienia, w tym współczesnych relacji międzyludzkich, alternatywnych metod nawiązywania relacji interpersonalnych, sposobach definiowania samotności, autoidentyfikacji z takim stylem życia oraz jego pozytywnych i negatywnych stronach, sposobach przeżywania samotności i otrzymywania wsparcia w trudnych chwilach życia. Ważnym punktem analizy był casus wiary religijnej, związany z przeżywaniem samotności.

Osoby żyjące w pojedynkę stanowią obecnie liczną, złożoną i zróżnicowaną grupę społeczną, w obrębie której mierzy się i bada wiele aspektów. Wydaje się, że podstawowa komórka społeczna jaką do niedawna była rodzina nuklearna, przestała być postrzegana jako

najważniejsza struktura społeczna zapewniające jednostce możliwość właściwego funkcjonowania w społeczeństwie. Wielu naukowców podejmuje próby odpowiedzi na pytania: jakie jest źródło tej zmiany, dlaczego ludzie coraz częściej wybierają życie w jednoosobowych gospodarstwach domowych, rezygnując z zakładania tradycyjnej rodziny. W dzisiejszych czasach znalazła potwierdzenie teza, mówiąca o tym, że sposób funkcjonowania społeczeństwa nie zależy od liczby rodzin, ponieważ rodzina, w tradycyjnym ujęciu, przestała być podstawową jednostką kształtującą i konstruującą społeczeństwo, i że jest nią pojedynczy człowiek. Pierwsze publikacje na temat singli i pojawiły się w Stanach Zjednoczonych pod koniec XX wieku. Do pionierów można zaliczyć między innymi takich badaczy, jak: Stein, Chambers-Schiller czy DePaulo. Natomiast w Europie należą do nich: Adams, Anderson, Hoorn, Morris czy Buunk i van Driel. Najważniejszą wówczas problematyką było określenie, dlaczego ludzie świadomie rezygnują z zakładania rodziny, dlaczego decydują się na okresową samotność i czy istnieje zasadnicza różnica pomiędzy znanym od zawsze zjawiskiem samotności określanym jako staropanieństwo lub starokawalerstwo a byciem singlem. Ze względu na różnorodność odmian singli dokonywano próby klasyfikacji typów oraz rodzajów samotności w połączeniu z przyczynami takiego stylu życia. Niektórzy badacze uważają, że formowanie się fenomenu singli rozpoczęło się w latach 60. XX wieku wraz z ideologią ruchów feministycznych, które na początku w krajach zachodnich, a później już na całym świecie, głośno sprzeciwiały się tradycyjnemu modelowi rodziny i podporządkowaniu kobiet mężczyznom [zob. Chambers-Schiller; Beard; Keane; Kuklińska, Ruszkiewicz].

Niezaprzeczalny wpływ na powstanie zjawiska singli miała również kultura masowa. To właśnie telewizja, prasa kobieca i męska oraz Internet najbardziej przyczyniły się do rozpowszechnienia wizerunku singla, który, żyjąc w pojedynkę, akceptuje taki stan i czeka na znalezienie odpowiedniego partnera. Jednocześnie osoba taka nie jest już krytykowana ani napiętnowana przez społeczeństwo jak dawniej, dzięki czemu nie odczuwa negatywnej presji, by koniecznie założyć rodzinę, nawet kosztem rezygnacji z kariery zawodowej i ambitnych przedsięwzięć. Zjawisko życiowej samotności ewoluuje, pojawiają się różne typy osób żyjących w pojedynkę, a jednocześnie znane od dawna zjawisko samotności nie nosi już pejoratywnych cech przypisywanych dawniej staropanieństwu lub starokawalerstwu.

Przełom XVIII i XIX wieku w Europie Zachodniej stanowił początek procesu dokonującej się transformacji zwanej rewolucją przemysłową, której fundament stanowiły zmiany cywilizacyjne i kulturowe. W Polsce, że rok 1989 stanowi początek transformacji systemowej przejawiającej się w rezygnacji ze społeczeństwa socjalistycznego na rzecz

demokracji, opartej na kapitalizmie, którego fundament stanowi gospodarka rynkowa z silną pozycją własności prywatnej. Zmiany ekonomiczne przejawiały się w rozwoju prywatnej gospodarki rynkowej, natomiast transformacja polityczno-ustrojowa oznaczała rozwój demokratycznych zasad sprawowania rządów wraz z poszerzeniem swobód obywatelskich. Społeczno-kulturowe przemiany polegały na pojawieniu się pluralizmu systemów wartości, światopoglądów i wolności wyborów. Na szczycie oczekiwań jednostki znalazła się samorealizacja i osiągnięcie osobistego szczęścia. Zmiany te spowodowały powstanie zupełnie innego, niż przed 1989 rokiem państwa i społeczeństwa, a częścią tego procesu było przededefiniowanie ról społecznych, pozycji grup i jednostek oraz relacji między nimi, a także kształtowanie się nowego kontraktu płci [zob. Fuszara 2002]. W konsekwencji popularność zdobyły alternatywne do rodziny formy życia, takie jak: związki kohabitacyjne, samotne rodzicielstwo oraz single – ludzie żyjący w pojedynkę, tworzący jednoosobowe gospodarstwa domowe [zob. Such-Pyrgiel 2018].

Za pozytywną oceną dysertacji przemawia fakt, że o ile temat zjawiska singli jest dość popularny i modny w ostatnim 20-leciu, tak większość prac naukowych, poświęconych tej tematyce, skupia się głównie na ukazaniu charakterystyki stylu życia singli i kryteriów bycia singlem (Stein), ale również na sposobie postrzegania ich przez społeczeństwo (DePaulo, Morris, Cargan), przedstawieniu jakości i znaczenia ich pojedynczości – samotności (Gordon), przedstawieniu ich typologii (Cagen), biogramów osobowości, odkrywaniu przyczyn zjawiska oraz jego konsekwencji i następstw o charakterze demograficznym, społecznym, jak i ekonomicznym. Stosunkowo niewiele uwagi poświęca się zjawisku singli w ujęciu biograficznym, a także temu, jakie znaczenie egzystencjalne przypisują single wierze religijnej, a dokładniej identyfikacji z wartościami religijnymi, a także zmianom wynikającym z intensywnego rozwoju technologii komunikacyjno-informacyjnych, które przekształcają charakter współczesnych relacji interpersonalnych i więzi społecznych. Dlatego uważam, że podjęta przez autora problematyka badawcza jest relatywnie nowatorska w naukach socjologicznych.

Przyjęte przez doktoranta założenia badawcze stanowią główne treści odzwierciedlone w strukturze pracy. Ma ona klasyczną postać i jest podzielona na trzy części- teoretyczną, metodologiczną i empiryczną.

Część pierwszą stanowią trzy rozdziały. Rozdział I zatytułowany „*Zjawisko samotności w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych*” prezentuje główne perspektywy ujmowania samotności w obszarze wybranych dyscyplin nauki: filozofii, psychologii i pedagogiki, a zatem

z dwóch dziedzin nauki: humanistycznych (filozofia) oraz społecznych (psychologia i pedagogika). Autor zaprezentował bogaty przegląd definicji pojęcia samotności w perspektywie chronologicznej (historycznej), zaczynając od starożytności poprzez oświecenie do współczesności wskazując na szkocką, niemiecką, francuską tradycję badawczą w duchu nurtu filozoficznego. Nie zabrakło tu dzieł klasyków i pionierów myśli socjologicznej, teoretyków wychowania, epistemologów, egzystencjalistów, etyków, neokantystów, jak: Arystoteles, Epikret, Eckhart, D. Hume, I. Kant, J.J. Rousseau, S. Kierkegaard, M. Heidegger, A. Schopenhauer, F. Nietzsche, K. Jaspersa, J. P. Sartre, P. Tillich. Autor ukazał dualizm pojęcia i stanu samotności - z jednej strony antyspołeczny, z drugiej zaś uduchowiający, niezbędny człowiekowi do autorefleksji nad własnym życiem. Dalsza część rozważań ukazuje psychologiczną perspektywę samotności. Autor sięgał do dzieł badaczy osobowości, rozwoju i psychologów klinicznych, w tym między innymi do opracowań M. Mikulincer i J. Segal, A. Maslowa, K. Horney, E. Foma, a także do osiągnięć polskich badaczy zajmujących się przedmiotowym zjawiskiem, tj: A. Kępisńskiego czy W. Łukaszewskiego, wskazując przy tym na różnice pomiędzy samotnością fizyczną i psychiczną. W trzeciej części rozdziału autor zaprezentował pedagogiczne spojrzenie na samotność, gdzie w rozważaniach dominuje grunt polskiej pedagogiki. Znajdujemy tu odwołanie do samotności w ujęciu J. Gajdy, E. Dubas, M. Łopatkowej, G. Klimowicz, A. Szyborskiej, R. Pawłowskiej, M. Marczak, K. Obuchowskiego. Treść wywodu toczy się wokół trzech perspektyw pojmowania samotności psychicznej, społecznej i moralnej. Rozdział ten wskazuje na duże odczytanie doktoranta w literaturze przedmiotu oraz bardzo dobrą znajomość wybranej problematyki badawczej.

Rozdział II zatytułowany „*Samotność z perspektywy współczesnych teorii socjologicznych*”, jest logiczną kontynuacją rozważań poczynionych w rozdziale I, ale Autor koncentruje się na perspektywie badawczej zaproponowanej przez Jana Szczepańskiego, który rozróżnia pojęcie samotności i osamotnienia. W głównym nurcie rozważań dominuje orientacja fenomenologiczna i dzieła klasyków tego paradygmatu jak: E. Husserl, A. Schutz, traktujących samotność jako atrybut codzienności. Kolejnym tłem dociekań naukowych jest także socjologia interpretatywna, humanistyczna, a mianowicie interakcjonizm symboliczny, gdzie podłożem rzeczywistości socjo-kulturowej są relacje międzyludzkie, działania i wzajemne oddziaływanie jednostek i grup społecznych w procesie komunikacji społecznej, na podstawie znaczeń i symboli, jakie nadają ludzie różnym sytuacjom w życiu codziennym. Odnajdujemy tu koncepcje, teorie i idee H. Blumera, G. H. Meade'a, E. Hałas, E. Goffmana. Czwarty punkt rozważań stanowi teoria wymiany społecznej głównie G. Homansa, P. Blau'a, a piąty teoria

racjonalnego wyboru, gdzie autor opisał postulat maksymalizacji użyteczności w decyzjach podejmowanych przez jednostki popularyzowany głównie w pracach G. S. Beckera. Co prawda autor nie wspomina tu o innych, pokrewnych teoriach płodności, które były inspiracją dla teorii racjonalnego wyboru G. S. Beckera, jak chociażby założenia H. Libensteina (1957), niemniej jednak nie obniża to waloru naukowego pracy. Ostatnią część rozdziału tworzy socjologia ponowoczesności, która bardziej niż kontekst teoretyczno-definicyjny stanowi tło społeczno-kulturowe zjawiska samotności. Znajdujemy tu odniesienie do dzieł światowej sławy socjologów, między innymi: Z. Baumana, A. Giddensa, P. Sztompki, z odniesieniem do paradygmatów przywołanych we wcześniejszych częściach rozdziału, co znajduje uzasadnienie w końcowej refleksji autora (s.60).

Rozdział III „*Singlizm jako zjawisko społeczne*” stanowi swoisty przegląd badań nad życiem w pojedynkę. Autor dokonuje konceptualizacji pojęcia singel, wskazując na różnorodność i brak jednolitej definicji tego terminu na gruncie socjologii. Rozdział podzielony jest na pięć podrozdziałów, w których ukazano kolejno: genezę badań nad zjawiskiem, kryteria singlizmu – redefinicje, społeczne i jednostkowe uwarunkowania singlizmu, typologię singli oraz religijny kontekst zjawiska singlizmu w kontekście nowych mediów. Ważną częścią tego rozdziału jest ukazanie relacji w kontekście religijnym, jak również mediatyzacji religii. Autor słusznie postuluje, że uczestnicząc w procesie zaspakajania potrzeb duchowych związanych z sacrum, jednostki nawiązują różnorakie relacje o wymiarze religijnych. Ponadto pokazują sobie różne fakty i informacje, umacniają swój światopogląd religijny, bądź też dokonują jego demontażu, a także poszukują porad w sprawach religijnych czy doświadczenia wspólnoty (s.115). Autor odwołuje się do badań wielu badaczy zrealizowanych na gruncie socjologii: P. Steina, E. Paprzyckiej, K. Kuklińskiej, A. Żurek, Y. Masahiro, T. Szlendaka, M. Such-Pyrgiel, K. Slany, K. Palus, J. Czerneckiej, czy D. Ruszkiewicz, co wskazuje na świetną orientację doktoranta w wybranym obszarze badawczym i bardzo dobrą znajomość literatury przedmiotu.

W rozdziale tym zabrakło jednak w mojej opinii dwóch kwestii. Pierwsza dotyczy statystycznego tła zjawiska singli w Polsce, z uwzględnieniem najnowszych danych z Narodowego Spis Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonych przez GUS w 2021 roku. Druga dotyczy analizy zjawiska singlizmu w kontekście nowych mediów. Brakuje tu odpowiedzi na pytanie czy Internet 2.0 zmienia możliwości poszukiwania partnera, a tym samym modyfikuje możliwości rynku matrymonialnego? Niektórzy badacze (prof. Yeslam Al-Saggaf) uważają, że osoby samotne znacznie częściej korzystają z mediów społecznościowych niż osoby żyjące w związkach. Z jednej strony pomagają one otworzyć się na świat i innych

ludzi w Internecie, z drugiej zaś zamykają się na świat rzeczywistych relacji. Powstaje nowy typ singla – singiel 2.0 czy singiel elektroniczny, którego aktywność w poszukiwaniu związków ogranicza się jedynie do świata wirtualnego (Such-Pyrgiel 2019). Coraz większą rolę odgrywa tu sztuczna inteligencja, zaimplementowana w różnego typu aplikacje, gdzie dzięki algorytmom promuje się dobór partnera na zasadzie podobieństwa czy też preferencji względem cech potencjalnego partnera. Ciekawym byłoby rozwinięcie owego wątku właśnie w tym rozdziale.

Drugą część pracy stanowi rozdział IV, zatytułowany „*Kontekst metodologiczny badań własnych*”, który poświęcony został problematyce i trzem obszarom badawczym– 1) współczesnym relacjom międzyludzkim, 2) doświadczaniu samotności, 3) próbie oceny statutu singla. Badania jakościowe oparto na esejach (tekstach tożsamościowych, *self strory*) i wywiadach pogłębionych, zrealizowanych w optyce hermeneutyczno-fenomenologicznej. Pierwszą część projektu badawczego zrealizowano za pośrednictwem czterech wybranych katolickich portali randkowych. Autorowi udało się zebrać 32 prace konkursowe (20 kobiet i 12 mężczyzn). Druga część badania zrealizowana została za pośrednictwem serwisów społecznościowych. Proces badawczy zaowocował przeprowadzeniem 28 wywiadów wśród 15 kobiet i 13 mężczyzn. Autor dookreślił próbę badawczą – były to osoby zaliczane do kategorii tak zwanych młodych dorosłych (25-34 lata), żyjących w pojedynkę i nie będących w chwili przeprowadzania badań w trwałej relacji romantycznej z osobą płci przeciwnej, które były użytkownikami katolickich serwisów randkowych (w pierwszej części badania) i którym bliskie są wartości religijne katolicyzmu i związany z nim światopogląd (w drugiej części badania) (s.120-121). Wybrana przez autora metoda badań i narzędzia badawcze są adekwatna do problemu badawczego.

W rozdziale znalazło się kilka wątków, które wykraczały poza obszar prowadzonej analizy i wydają się być subiektywną opinią autora np.: „Cechą charakterystyczną badanej zbiorowości jest to, że uczestnicy zamieszkują wyłącznie miasta (...). Można zatem przypuszczać, że mieszkańcy wsi i małych miasteczek nie zaznajomili się jeszcze z alternatywnymi metodami poszukiwania partnera życiowego, do których zaliczane są m.in. internetowe portale i aplikacje randkowe, bądź też wciąż nie są do nich przekonani” (s. 130-131) i dalej „Niemniej w opinii autora pandemia tylko uwypukliła istniejący już wcześniej problem postępującego procesu rozluźniania się więzi i kontaktów interpersonalnych wśród młodzieży i młodych dorosłych, czego wyrazem są problemy komunikacyjne, powierzchowność, instrumentalność i płytkość relacji. W trzeciej dekadzie XXI wieku młodzi

dorośli coraz rzadziej rozmawiają i spotykają się ze sobą *face to face*. Gdyż kontakty bezpośrednie zostały wyparte lub przynajmniej częściowo zastąpione przez relacje wirtualne. Obserwując osoby ze środowiska znajomych i rówieśników dostrzeżono, że młodzi ludzie mają dziś niemałe problemy w budowaniu i utrzymaniu relacji interpersonalnych. Pierwsze nieporozumienia i kłótnie rzadka łączy się z próbami ich odbudowania, w przeważającej większości przypadków pojawia się rezygnacja” (s.143). Recenzentka rozumie potrzebę uzasadnienia poczynionych kroków metodologicznych, ale brak danych na poparcie tez lub twierdzeń może być traktowane jako pewnego typu uproszczenie, generalizacja, redukcjonizm czy skrót myślowy i subiektywizm, które nie powinny mieć miejsca w przypadku badań socjologicznych, szczególnie jakościowych, i również wtedy, kiedy brakuje odniesienia do literatury przedmiotu i/lub danych statystycznych (zwłaszcza na tym etapie, gdzie nie opisujemy jeszcze wniosków z badań). Dodatkowo odmienny wniosek zaprocentowany został w zakończeniu na stronie 234 gdzie czytamy: „Znaczna część uczestników, pomimo ograniczonych możliwości kontaktów międzyludzkich, utrzymywała w okresie pandemicznym najważniejsze dla siebie relacje społeczne, a co jeszcze istotniejsze doskwierające im uczucie osamotnienia nie zwiększyło się, lecz pozostało na podobnym poziomie, jak przed wybuchem pandemii. Niewątpliwie przyczyniło się do tego upowszechnienie różnych komunikatorów internetowych, za sprawą których single mogli kontaktować się online z bliskimi osobami, także z tymi, co do których mieli nadzieje na nawiązanie głębszej relacji (s.234)”.

W rozdziale V zatytułowanym „*Samotność i jej wymiary w kontekście relacji międzyludzkich (interpretacja tekstów konkursowych)*” dokonano interpretacji esejów konkursowych, gdzie autor doskonale uchwycił sposoby doświadczania samotności przez respondentów i refleksje nad współczesnymi relacjami międzyludzkimi (miłości i przyjaźni) odnosząc się do przeżyć, stanów poznawczych i emocjonalnych badanych singli. W ciekawej analizie autor zaprezentował także wykresy chmurowe będące odzwierciedleniem wagi poszczególnych kategorii słownych w wybranych obszarach problemowych (s.162, 167, 173).

Rozdział VI „*Istota samotności w kontekście relacji międzyludzkich (analiza treści wywiadów)*” prezentuje wyniki drugiej części autorskiego projektu badawczego zatytułowanego przez Autora „*Współczesne barwy samotności*”, który jest niejako kontynuacją problemów podjętych przez doktoranta w ramach uprzednio zrealizowanych pracach konkursowych (esejach). Dokonano tu analizy 28 wywiadów jakościowych według zaproponowanego porządku problemowego i przyjętego już we wcześniejszym rozdziale, co pozwala na pewną komparatystykę i logikę śledzenia najważniejszych wątków. Omówiono tu

relacje międzyludzkie, w tym przyczyny rezygnacji z relacji i alternatywne sposoby ich nawiązywania, kontekst egzystencjalny samotności badanych, w tym przejawy samotności w życiu codziennym i w okresie pandemii. Nie zabrakło także rozważań poświęconych wzajemnego oddziaływania na siebie kategorii pojęciowych wiary i samotności. W opinii recenzentki bardzo interesujący jest podrozdział 6.5 poświęcony próbie oceny kondycji egzystencjalnej osób żyjących w pojedynkę. Autor wykazał się głęboką umiejętnością dokonywania głębokiej i interesującej analizy oraz interpretacji wyników badań, które zostały odniesione do badań innych autorów z ukazaniem ich podobieństwa lub różnic, co zasługuje na szczególne podkreślenie i docenienie.

Jednak warto zwrócić uwagę na jeden wątek. Skoro tłem analizy jest rozwój nowych technologii, w tym nowych mediów w sferze religijnej, interpretacja wyników byłaby pełniejsza i zyskałaby na oryginalności, gdyby autor w większym zakresie odniósł ją do wybranych idei, koncepcji czy teorii społeczeństwa sieciowego i postulatów takich autorów jak: J. Van Dijk, R. D. Putmana, B. Wellmana, czy też założeń teorii M. Castellsa, T. Gobana-Klasa, K. Skaryżyńskiej i D. Batorskiego, szczególnie w kontekście pojęcia więzi wirtualnej.

Pracę wieńczą zakończenie rozbudowane o portret singli w kontekście zjawiska samotności oraz spis bibliograficzny, spis grafik, tabel i rysunków oraz aneks, ukazujący zastosowane narzędzia badawcze.

2. Ocena formalna i merytoryczna dysertacji

Formalną i merytoryczną stronę pracę oceniam wysoko. Przedłożona do recenzji dysertacja spełnia warunki, jakim odpowiadać powinna praca doktorska. Napisana została poprawnym i żywym językiem. Język pracy odpowiada dyscyplinie nauki, w której powstała dysertacja, dobrze się ją czyta, prawidłowo wykorzystano w niej techniki pisania prac naukowych, jest starannie przygotowana. Występują nieliczne uchybienia redakcyjne błędy językowe, stylistyczne oraz natury edycyjnej. Układ pracy jest poprawny i adekwatny do przyjętych założeń teoretycznych i badawczych. Zawarte w niej treści zostały podzielone na określone rozdziały i podrozdziały, zgodnie z zasadami podziału logicznego i wynikowego. Kolejność rozdziałów i zawartych w nich podrozdziałów oparta jest na analizie związków treściowych, a poszczególne części pracy stanowią względnie spójne całości i są kompletne pod kątem zawartych w nich tez.

Warto podkreślić, że praca porusza szeroki kontekst teoretyczny podjętej problematyki, a autor wykazał się dużym odczytaniem oraz bardzo dobrą znajomością teorii i literatury

przedmiotu, szczególnie w pierwszych trzech rozdziałach, w których zaprezentowano zjawisko samotności w ujęciu wybranych dziedzin i dyscyplin nauki oraz teorii filozoficznych, psychologicznych, pedagogicznych oraz socjologicznych.

Pomimo wielu zalet pracy należy wskazać kilka jej mankamentów:

1. W pracy nie uwypuklono wprost celu/celów pracy. Już we wstępie nie odnajdujemy pełnej informacji o celu głównym i celach pobocznych. Podany jest jedynie główny przedmiot badań i tematyka badawcza, czytelnik nie wie, na pierwszy rzut oka, czy celem jest eksploracja, opis czy wyjaśnienie zjawiska, lub też wszystkie z wymienionych.
2. Analiza zjawiska singli, szczególnie w rozdziale III *Singizm jako zjawisko społeczne*, dokonana została według pewnej logiki treści, ale zabrakło tu szerszego kontekstu społecznego, statystycznego obrazu singlizmu, z przytoczeniem danych na temat skali zjawiska w Polsce, chociażby na podstawie danych Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań zrealizowanych przez GUS z 2021 roku, co wzbogaciłoby wartość treściową i analityczną pracy. Ponowiłoby to czytelnikowi na poznanie i zrozumienie dynamiki przyrostu osób żyjących w pojedynkę w społeczeństwie polskim.
3. Pomimo logicznej i pogłębionej analizy oraz interpretacji wyników badań, w opinii recenzentki brakuje oddzielnego podrozdziału prezentującego główne wnioski z badań. Co prawda wszystkie obszary problemowe zostały przez autora omówione i zweryfikowane, jednak brak wyodrębnionego podsumowania zmusza do poszukiwania głównych wniosków w dwóch rozdziałach empirycznych V i VI oraz częściowo w zakończeniu. Ponadto w zakończeniu odnajdujemy też kilka nowych informacji i danych, na temat prowadzonych w Polsce badań (Instytut Pokolenia z 2022 roku), które powinny stanowić treść rozdziału III.
4. Na tronie 7 wstępu odnajdujemy zapis: „Zakres tematyczny pierwszego rozdziału dysertacji obejmował zjawisko samotności w ujęciu nauk humanistycznych tj. filozofii, psychologii, pedagogiki” (s.7). Do dziedziny nauk humanistycznych, zgodnie z obowiązującą w Polsce klasyfikacją wyrażoną w Rozporządzeniu Ministra Edukacji i

Nauki, należy jedynie filozofia (z powyżej wymienionych). Pedagogika i psychologia zaliczane są do dziedziny nauk społecznych.

5. Rozdział V ma charakter analityczno-syntetyczny, powstał bez odniesienia do literatury przedmiotu lub tekstów źródłowych dotyczących omawianych wątków. Brakuje przede wszystkim informacji o zbieżności wyników z aktualnym stanem wiedzy, co wzbogacałoby wartość treściową i analityczną omawianych prac konkursowych (esejów).

Dokonując oceny merytorycznej i formalnej rozprawy doktorskiej należy wykazać czy jest ona oryginalna, czy przyczynia się do rozwoju nauk socjologicznych i czy poszerza dorobek dyscypliny nauki? Przedłożona do recenzji dysertacja tematem, wybranym problemem badawczym, przeprowadzonymi badaniami i zawartością wpisując się w obszar wiedzy nauk społecznych, wzbogacając dyscyplinę głównie nauk socjologicznych, ale także i psychologię. Doktorant osiągnął zamierzony cel, udzielił odpowiedzi na postawione pytania badawcze i tezy, a zastosowane w toku badań metody, techniki i narzędzia badawcze okazały się adekwatne do podjętego problemu badawczego. Tym samym doktorant zaświadczył o posiadanych umiejętnościach merytorycznych do prowadzenia badań empirycznych.

Praca niewątpliwie stanowi interesujący wkład do dyskusji na temat przemian współczesnych relacji interpersonalnych, związków i zjawiska singlizmu. Należy docenić ogromny wkład Pana magistra w przygotowanie stosunkowo obszernego dzieła (284 strony, sam wywód autora 235 stron), w którym dokonał szczegółowej, precyzyjnej i wielowątkowej analizy problemu, w oparciu o aktualną i adekwatną literaturę przedmiotu oraz badania własne. W pracy uchwycono zagadnienia związane z rozwojem sieci Internet, obecności religii w nowych mediach, powstawaniem nowych i tematycznych portali społecznościowych, co ma związek z dominacją mediów cyfrowych w wielu sferach życia człowieka i rewolucją cyfrową współczesnych społeczeństw (cyfrową transformacją).

3. Wykorzystanie literatury przedmiotu i źródeł danych.

W pracy wykorzystano adekwatną i aktualną literaturę przedmiotu oraz źródła danych. Bibliografia liczy 294 pozycje, w tym około 45 pozycji obcojęzycznych (co stanowi 15% wykorzystanej literatury), 23 źródła internetowe. Pozycje książkowe, artykuły oraz

wykorzystane źródła danych zastosowano głównie w formie analizy literaturowej oraz przypisów. Całość świadczy o dobrej znajomości literatury przedmiotu przez doktoranta.

4. Konkluzja

Zmierzając do konkluzji warto podkreślić, że lektura treści dysertacji wskazuje na bardzo dobrą orientację autora w wybranym obszarze badawczym. Wybrany problem badawczy jest aktualny, a dzięki przeprowadzonym badaniom jakościowym w nurcie hermeneutyczno-fenomenologicznym praca przyczynia się do rozwoju nauk socjologicznych. W mojej ocenie prawidłowo dokonano wyboru problematyki badawczej, podstaw naukowych i perspektywy teoretycznej, prawidłowo dobrano metodologię i przeprowadzono badania oraz umiejętnie wykorzystano literaturę przedmiotu. Po dokonaniu niewielu uzupełnień i selekcji treści praca zasługuje na opublikowanie w formie monografii w wydawnictwie z wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe.

Biorąc pod uwagę konstrukcję i strukturę dysertacji, jej ocenę, wartość merytoryczną i formalną, pomimo wskazanych kilku mankamentów, stwierdzam, że recenzowana praca doktorska spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i zgodnie z Ustawą o stopniach i tytule naukowym z dnia 14 marca 2003 roku, art.20 ust. 5a pkt 2 wg Dz. U. Nr 65, poz. 595, wraz z późniejszymi zmianami, oraz Ustawą z dnia 20 lipca 2018 r., Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, art.179. 1. wnoszę o dopuszczenie do jej obrony publicznej na Wydziale Społeczno-Ekonomicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Dr hab. Małgorzata Such-Pyrgiel, prof. Ucz.

Podpis